

Przemysław Wylegała, Adriana Bogdanowska

AWIFAUNA LĘGOWA PROJEKTOWANEGO REZERWATU „ZGIERZYNIECKIE UROCZYSKO” – STAN OBECNY I ZMIANY LICZEBNOŚCI

Breeding avifauna of the proposed reserve ‘Zgierzynieckie Uroczysko’ – current status and size changes

Abstract

The authors compare the status of breeding avifauna in the area of the proposed reserve ‘Zgierzynieckie Uroczysko’ in the years 1989-1995 and 2005-2008. Substantial changes were found in the groupings of breeding birds in that area. In the years 2005-2008 eleven species which had been recorded earlier were not re-confirmed while fourteen new species appeared. In numerous cases (e.g. greyleg goose, little grebe, black-headed gull) a considerable reduction in the number of breeding pairs was observed.

The most likely causes of these changes in the avifauna include decreased water level in the lake and extensified exploitation of meadows in its vicinity. There is a justified concern that further habitat changes will adversely affect the spring and autumnal bird groupings (mainly of geese and cranes) during their migrations.

KEY WORDS: breeding avifauna, proposed reserve, Lake Zgierzynieckie, Wielki Las Reserve, Nature 2000

Do tej pory brak było całościowych danych dotyczących awifauny gniazdującej w niecce Jeziora Zgierzynieckiego. Celem niniejszej pracy jest przedstawienie stanu populacji lęgowych wybranych gatunków ptaków na tym obszarze w latach 2005–2008. W przypadkach, w których było to możliwe określono zmiany liczebności ptaków oraz opisano prawdopodobne przyczyny tych zmian.

Teren badań

Projektowany rezerwat „Zgierzynieckie Uroczysko” zlokalizowany jest na terenie gminy Lwówek, w województwie wielkopolskim, 2 km na wschód od międzynarodowej

trasy A2 Warszawa–Berlin, w granicach Nadleśnictwa Pniewy i Leśnictwa Dąbrowa. Leży on w zachodniej części Pojezierza Poznańskiego na pograniczu Równiny Opalenickiej i Wału Lwówecko-Rakoniewickiego (Kondracki 2002). Obejmuje nieckę rozległego niegdyś jeziora. Po jego osuszeniu, zapoczątkowanym już w XVII wieku, nastąpiło silne obniżenie poziomu lustra wody, co gwałtownie przyspieszyło proces eutrofizacji i zarastania zbiornika. Najniższa część niecki zajęta jest obecnie przez rozległe szuwały, głównie trzcinowe, o powierzchni ponad 100 ha, z trzema niedużymi zbiornikami wodnymi (Smolny Staw, Wielki Staw i Mały Staw) zajmującymi łącznie 7,8 ha. Poza nimi znajdują się tutaj również mniejsze oczka wodne (Bereszyński i Ogrodowczyk 1995). W południowo-wschodniej części obszaru znajduje się kompleks szuwarowy z otwartym lustrem wody (pow. 0,6 ha), który jest pozostałością po rozciągającym się tutaj dawniej jeziorze – obecnie oddzielony od niego drogą gruntową i łąkami. Wokół jeziora znajdują się bogate florystycznie łąki košne. Na skutek ekstensyfikacji lub całkowitego zaprzestania ich użytkowania na wielu fragmentach, zwłaszcza we wschodniej i północnej części obszaru, obserwuje się postępującą sukcesję roślinną i przekształcanie łąk w zbiorowiska szuwarowe bądź krzewiaste. Od zachodu do obecnego jeziora przylega kompleks dojrzałych lasów łągowych i olsów o powierzchni 79 ha. Cały teren odwadniany jest przez Mogilnicę Zachodnią, dopływ Obry. Przy wypływie tego ciek z jeziora zlokalizowana była do niedawna zastawka (w czerwcu 2008 r. została rozebrana przez Wielkopolski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Poznaniu, Inspektorat w Nowym Tomyślu), mająca na celu utrzy-

Ryc. 1. Teren badań. 1 - wody, 2 - drogi gruntowe, 3 - łąki, 4 - szuwały, 5 - zadrzewienia i zakrzewienia

Fig. 1. Research area. 1 - waters, 2 - dirt roads, 3 - meadows, 4 - reeds, 5 - trees and shrubs

mywanie wysokiego poziomu wody, warunkującego właściwe funkcjonowanie tego obszaru. Zastawka ta była przez wiele lat regularnie niszczona przez miejscową ludność, co prowadziło do okresowego silnego obniżania poziomu wody w niecce jeziora.

Dla ochrony tego terenu utworzono tu dwa rezerwaty. W 1974 roku powołano „Rezerwat im. Bolesława Papięgo na Jeziorze Zgierzynieckim”, o powierzchni 92,86 ha, obejmujący nieckę jeziora, a w roku 2003 rezerwat „Wielki Las” o pow. 78,96 ha, chroniący lasy lęgowe przylegające do jeziora.

Cały obszar został w latach 90. uznany za ostoję ptaków o randze europejskiej, a następnie na podstawie Dyrektywy Ptasiej i Siedliskowej zaproponowany do ochrony w ramach Europejskiej Sieci Natura 2000 pod nazwą „Jezioro Zgierzynieckie” i „Ostoja Zgierzyniecka” (Gromadzki i in. 1994, Sidło i in. 2004). Obecnie trwają prace nad objęciem ochroną rezerwatową (pod nazwą „Zgierzynieckie Uroczysko”) całego obszaru jeziora wraz z przylegającymi do niego lasami i łąkami o powierzchni 425 ha (Bogdanowska – w przygotowaniu). Obszar projektowanego rezerwatu stanowił obszar objęty badaniami.

Metody

Materiały przedstawione w niniejszej pracy pochodzą z dwóch źródeł – opublikowanych wyników badań prowadzonych na tym terenie w latach 1989–1995 (Bereżyński i Ogrodowczyk 1995) oraz inwentaryzacji przeprowadzonej przez autorów w latach 2005–2008, przy czym zasadnicza część badań została wykonana w 2005 roku, a z pozostałych lat pochodzą pojedyncze obserwacje. Podczas ostatniej inwentaryzacji ograniczono się głównie do określenia liczebności wybranych, rzadkich i średnio licznych gatunków ptaków, związanych przede wszystkim ze środowiskami podmokłymi. Szczegółowej inwentaryzacji podlegały prawie wszystkie ptaki z grupy *Nonpasseriformes* za wyjątkiem krzyżówki *Anas platyrhynchos* i grzywacza *Columba palumbus*, a z grupy *Passeriformes* tylko gatunki z rodzaju *Luscinia*, *Locustella*, *Lanius* oraz świergotek łąkowy *Anthus pratensis*, trzciniak *Acrocephalus arundinaceus*, pokląskwa *Saxicola rubetra*, wąsatka *Panurus biarmicus* i kruk *Corvus corax*.

Podczas prowadzonych inwentaryzacji korzystano z założeń kombinowanej metody kartograficznej (Tomiałojć 1980) oraz jej modyfikacji proponowanych do liczenia ptaków wodnych (Borowiec i in. 1981). W celu zwiększenia wykrywalności dzięciołów *Piciformes*, chruścieli *Rallidae* oraz perkozka *Tachybaptus ruficollis* stosowano stymulację magnetofonową (dzięcioły – 1 kontrola, perkozki i chruściele – 2 kontrole). Przeprowadzono również 3 kontrole nocne.

W sumie przeprowadzono 11 kontroli całego obszaru (w okresie od marca do czerwca), a wszelkie obserwacje i uwagi nanoszono na mapy w skali 1:25 000.

Wyniki

Oceny liczebności ptaków lęgowych badanego obszaru w latach 2005-2008 wraz z porównaniem do lat 1989-1995 prezentuje tab. 1.

Tab.1. Liczebność lęgowych gatunków ptaków na terenie projektowanego rezerwatu „Zgierzynieckie Uroczysko” w dwóch okresach badań

Tab. 1. Population size of breeding birds species in the proposed reserve ‘Zgierzynieckie Uroczysko’ in the two research periods

L.p. /No.	Gatunek / Species	Liczebność / Population size	
		1989–1995	2005–2008
1.	perkozek <i>Tachybaptus ruficollis</i>	6–10	3
2.	perkoz dwuczuby <i>Podiceps cristatus</i>	1–2	-
3.	perkoz rdzawoszyi <i>Podiceps grisegena</i>	3	-
4.	zausznik <i>Podiceps nigricollis</i>	5–8	-
5.	bęczek <i>Ixobrychus minutus</i>	+	1
6.	bąk <i>Botaurus stellaris</i>	3	3–4
7.	gęgawa <i>Anser anser</i>	30	16–18
8.	łabędź niemy <i>Cygnus olor</i>	1–2	2
9.	krakwa <i>Anas strepera</i>	+	2–3
10.	krzyżówka <i>Anas platyrhynchos</i>	+	+
11.	cyraneczka <i>Anas crecca</i>	+	1
12.	cyranka <i>Anas querquedula</i>	+	4
13.	plaskonos <i>Anas clypeata</i>	+	2
14.	czernica <i>Aythya fuligula</i>	+	2
15.	głowienka <i>Aythya ferina</i>	+	2
16.	myszolów <i>Buteo buteo</i>	-	2
17.	trzmiełojad <i>Pernis apivorus</i>	-	1
18.	blotniak stawowy <i>Circus aeruginosus</i>	4–5	4
19.	kobuz <i>Falco subbuteo</i>	-	1
20.	kuropatwa <i>Perdix perdix</i>	+	-
21.	bażant <i>Phasianus colchicus</i>	+	+
22.	przepiórka <i>Coturnix coturnix</i>	2	2
23.	wodnik <i>Rallus aquaticus</i>	+	16–17
24.	kropiatka <i>Porzana porzana</i>	1–2	1
25.	zielonka <i>Porzana parva</i>	+	1

26.	kokoszka <i>Gallinula chloropus</i>	+	5-6
27.	łyśka <i>Fulica atra</i>	+	13-14
28.	żuraw <i>Grus grus</i>	3	3-4
29.	sieweczka rzeczna <i>Charardius dubius</i>	-	2
30.	czajka <i>Vanellus vanellus</i>	+	4-5
31.	samotnik <i>Tringa ochropus</i>	-	1
32.	kszyk <i>Gallinago gallinago</i>	+	2-3
33.	rycyk <i>Limosa limosa</i>	+	-
34.	krwawodziób <i>Tringa totanus</i>	+	-
35.	śmieszka <i>Larus ridibundus</i>	100-400	9-10
36.	słonka <i>Scolopax rusticola</i>	-	+
37.	rybitwa czarna <i>Chlidonias niger</i>	+	16-18
38.	grzywacz <i>Columba palumbus</i>	+	+
39.	siniak <i>Columba oenas</i>	-	1
40.	turkawka <i>Streptopelia turtur</i>	+	2
41.	puszczyk <i>Strix aluco</i>	-	2
42.	pójdzka <i>Athene noctua</i>	+	-
43.	kukułka <i>Cuculus canorus</i>	+	+
44.	dudek <i>Upupa epops</i>	+	1
45.	krętogłów <i>Jynx torquilla</i>	+	2
46.	dzięcioł zielony <i>Picus viridis</i>	+	2
47.	dzięcioł czarny <i>Dryocopus martius</i>	+	2
48.	dzięcioł średni <i>Dendrocopos medius</i>	+	4
49.	dzięcioł duży <i>Dendrocopos major</i>	+	+
50.	dzięciołek <i>Dendrocopos minor</i>	+	3
51.	skowronek <i>Alauda arvensis</i>	+	+
52.	świergotek łąkowy <i>Anthus pratensis</i>	+	7-8
53.	świergotek drzewny <i>Anthus trivialis</i>	-	+
54.	kos <i>Turdus merula</i>	+	+
55.	śpiewak <i>Turdus philomelos</i>	+	+
56.	kwiczoł <i>Turdus pilaris</i>	+	+
57.	pleszka <i>Phoenicurus phoenicurus</i>	+	1
58.	słowik szary <i>Luscinia luscinia</i>	+	3
59.	słowik rdzawy <i>Luscinia megarhynchos</i>	-	1

60.	podrózniczek <i>Luscinia svecica</i>	2-3	5
61.	rudzik <i>Erythacus rubecula</i>	+	+
62.	białorzytka <i>Oenanthe oenanthe</i>	+	1
63.	pokląskwa <i>Saxicola rubetra</i>	+	4
64.	świerszczak <i>Locustella naevia</i>	+	11-12
65.	strumieniówka <i>Locustella fluviatilis</i>	+	3
66.	brzęczka <i>Locustella luscinioides</i>	+	14-15
67.	trzciniak <i>Acrocephalus arundinaceus</i>	4-6	7
68.	trzcinniczek <i>Acrocephalus scirpaceus</i>	+	+
69.	łozówka <i>Acrocephalus palustris</i>	+	+
70.	rokitniczka <i>Acrocephalus schoenobaenus</i>	+	+
71.	zaganiał <i>Hippolais icterina</i>	+	+
72.	gajówka <i>Sylvia borin</i>	+	+
73.	cierniówka <i>Sylvia communis</i>	+	+
74.	kapturka <i>Sylvia atricapilla</i>	+	+
75.	pierwiosnek <i>Phylloscopus collybita</i>	+	+
76.	piecuszek <i>Phylloscopus trochilus</i>	+	+
77.	świstunka <i>Phylloscopus sibilatrix</i>	+	+
78.	muchołówka szara <i>Muscicapa striata</i>	+	+
79.	muchołówka żałobna <i>Ficedula hypoleuca</i>	-	+
80.	pliszka żółta <i>Motacilla flava</i>	+	+
81.	pliszka siwa <i>Motacilla alba</i>	+	+
82.	bogatka <i>Parus major</i>	+	+
83.	modraszka <i>Parus caeruleus</i>	+	+
84.	szarytka <i>Parus palustris</i>	+	+
85.	raniuszek <i>Aegithalos caudatus</i>	+	+
86.	pełzacz ogrodowy <i>Certhia brachydactyla</i>	-	+
87.	pełzacz leśny <i>Certhia familiaris</i>	+	-
88.	kowalik <i>Sitta europaea</i>	+	+
89.	strzyżyk <i>Troglodytes troglodytes</i>	+	+
90.	wąsatka <i>Panurus biarmicus</i>	3-4	4
91.	remiz <i>Remiz pendulinus</i>	4	3
92.	srokosz <i>Lanius excubitor</i>	+	1-2
93.	gąsiorek <i>Lanius collurio</i>	+	3

94.	wilga <i>Oriolus oriolus</i>	+	+
95.	szpak <i>Sturnus vulgaris</i>	+	+
96.	mazurek <i>Passer montanus</i>	+	+
97.	kruk <i>Corvus corax</i>	-	1
98.	wrona <i>Corvus corone</i>	+	-
99.	sójka <i>Garrulus glandarius</i>	-	+
100.	sroka <i>Pica pica</i>	+	+
101.	grubodziób <i>Coccothraustes coccothraustes</i>	+	+
102.	kulczyk <i>Serinus serinus</i>	+	-
103.	dzwonec <i>Carduelis chloris</i>	+	+
104.	szczygieł <i>Carduelis carduelis</i>	+	+
105.	makolągwa <i>Carduelis cannabina</i>	+	+
106.	dziwonia <i>Carpodacus erythrinus</i>	+	1
107.	zięba <i>Fringilla coelebs</i>	+	+
108.	trznadel <i>Emberiza citrinella</i>	+	+
109.	ortolan <i>Emberiza hortulana</i>	+	-
110.	potrzos <i>Emberiza schoeniclus</i>	+	+
111.	potrzyszcz <i>Emberiza calandra</i>	+	+

Objaśnienia do tabeli:

+ gatunek lęgowy, lecz brak jest danych dotyczących liczebności lub sposób ich opublikowania nie pozwala na dokonanie takiej oceny dla omawianego obszaru

- gatunek nie gnieździ się

Explanations:

+ breeding species, no data on population size or data publication fails to allow an estimate for the research area

- species does not breed

Wnioski i posumowanie

Wyniki badań ornitologicznych prowadzonych nad Jeziorem Zgierzynieckim w latach 1989–2008 wskazują na dość istotne zmiany w zgrupowaniach ptaków lęgowych tego obszaru. Zmiany te prawdopodobnie wynikają z wielu czynników, z których na pierwszym miejscu należy wymienić okresowe wahania poziomu wody w niecce jeziora, wynikające z ogólnego spadku poziomu wód gruntowych, prowadzonych melioracji oraz regularnego niszczenia przez miejscową ludność zastawki na rzece Mogilnicy. Spadek poziomu wód jeziora może wynikać także z bliskiego sąsiedztwa żwirowni (przy wsi Zgierzynka). Sytuację nieco poprawia obecność bobrów *Castor fiber*, które zostały

wsiedlone na Jeziorze Zgierzynieckim w 1991 roku przez Katedrę Zoologii Akademii Rolniczej (obecnie Uniwersytetu Przyrodniczego) w Poznaniu.

Inne czynniki wpływające na zmiany w awifaunie to ekstensyfikacja użytkowania lub lokalnie zupełne zaniechanie wykaszania łąk otaczających jezioro oraz zmniejszenie powierzchni zbiorników wodnych na skutek sukcesji roślinnej (Bereszyński i Ogrodowczyk 1995). Wpływ na sukces lęgowy ptaków, a co za tym idzie także ich liczebność, ma zapewne również wzrost liczebności drapieżników czworonożnych – lisa *Vulpes vulpes*, norki amerykańskiej *Mustela vison* i jenota *Nyctereutes procyonoides*, a także bardzo liczna na badanym terenie populacja dzików *Sus scrofa*. Należy podkreślić, że różnice w liczebności ptaków mogą wynikać również z faktu porównywania danych zbieranych przez wiele lat z wynikami z jednego sezonu lęgowego. W wielu przypadkach aktualne dane trudno porównywać z wcześniejszymi także z tego powodu, że podczas tych badań często ograniczano się tylko do samego stwierdzenia faktu gniazdowania nie decydując się na określenie liczebności (Bereszyński i Ogrodowczyk 1995).

W latach 2005–2008 nie potwierdzono występowania 11 gatunków ptaków: perkoza dwuczubego, perkoza rdzawoszyjego, zausznika, kuropatwy, rycyka, krwawodzioba, pójdzki, pełzacza leśnego, wrony, kulczyka i ortolana, których lęgi odnotowano tu w latach wcześniejszych. Stwierdzono natomiast 14 nowych gatunków – mysołowa, trzmielojada, kobuza, sieweczkę rzeczną, samotnika, słonkę, siniaka, puszczyka, świergotka drzewnego, słowika rdzawego, muchołówkę żałobną, pełzacza ogrodowego, kruk i sójkę.

W 2005 roku odnotowano gniazdowanie kani rudej *Milvus milvus* we fragmencie łągu, który graniczy z projektowanym rezerwatem od wschodu i leży w granicach obszarów Natura 2000. Niestety jesienią tego samego roku silne wiatry złamały konar, na którym znajdowało się gniazdo. Kania nie przystąpiła ponownie do lęgów w tym miejscu.

5 czerwca 2007 roku, na Smolnym Stawie, obserwowano czaplę purpurową *Ardea purpurea*, jednak nie udało się potwierdzić gniazdowania tego gatunku.

Zmniejszenie liczby par lęgowych odnotowano między innymi w przypadku gęgawy (z 30 do 16–18 par), co zapewne ma związek z pogorszeniem żerowisk, na skutek zaniechania użytkowania wielu fragmentów łąk otaczających jezioro. Sukcesja wysokiej roślinności oraz przesuszenie łąk były zapewne także głównym powodem zaniku lęgowych siewkowców. Spadek poziomu wody w ostatnich latach był także prawdopodobną przyczyną zaniechania gniazdowania trzech gatunków perkozów oraz spadku liczebności perkozka (z 6–10 do 3 par) i śmieszki (z 400 do 9–10 par).

Zaobserwowane, często niekorzystne zmiany liczebności ptaków lęgowych w rejonie Jez. Zgierzynieckiego nie wpływają znacząco na jego wartość jako ptasiego obszaru Natura 2000, gdyż został on zaproponowany głównie dla ochrony miejsca koncentracji

ptaków (zwłaszcza gęsi i żurawi) w czasie wędrówek (Sidło i in. 2004). Należy się jednak spodziewać, że zmiany środowiskowe (głównie obniżenie poziomu wód jeziora, obecnie spowodowane dodatkowo likwidacją piętrzenia w formie zastawki), jeśli nie zostaną zahamowane, wpłyną niekorzystnie także na tę grupę ptaków.

Niniejsze badania zostały przeprowadzone na potrzeby pracy doktorskiej przygotowywanej przez Adrianę Bogdanowską na Uniwersytecie Przyrodniczym w Poznaniu. Za pomoc w badaniach dziękujemy Radosławowi Jarosowi.

LITERATURA

- BERESZYŃSKI A., OGRODOWCZK T. 1995. Rezerwat im. Bolesława Papięgo na Jeziorze Zgierzynieckim. Wydawnictwo AR, Poznań.
- BOGDANOWSKA A. Fauna projektowanego rezerwatu „Zgierzynieckie Uroczysko”. Studium ekologiczne. W przygotowaniu.
- BOROWIEC M., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1981. Próba uściślenia metod oceny liczebności ptaków wodnych. Not. Orn. 22:47–61.
- GROMADZKI M., DYRCZ A., GŁOWACIŃSKI Z., WIELOCH M. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Gdańsk.
- KONDRACKI J. 2002. Geografia regionalna Polski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- SIDŁO P. O., BŁASZKOWSKA B., CHYLARECKI P. (eds) 2004. Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce. OTOP, Warszawa.
- TOMIAŁOJĆ L. 1980. Kombinowana odmiana metody kartograficznej do liczenia ptaków lęgowych. Not. Orn. 21: 33–54.

Adresy autorów:

Przemysław Wylegała
Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”
ul. Szamarzewskiego 11/6
60-514 Poznań
przemo@salamandra.org.pl

Adriana Bogdanowska
Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”
ul. Szamarzewskiego 11/6
60-514 Poznań
ada@salamandra.org.pl